

Sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi

Aslı Uz Baş*

Özet

Bu araştırmanın amacı, sınıf-temelli olarak uygulanan bir sosyal beceri eğitimi programının, ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Araştırmanın çalışma grubunu ilköğretim 4. sınıf düzeyindeki iki sınıfta öğrenim gören toplam 51 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerden 25'i deney grubunda, 26'sı ise kontrol grubunda yer almaktadır. Sosyal beceri eğitimi programı deney grubundaki öğrencilere 10 hafta süreyle uygulanmıştır. Kontrol grubundaki öğrencilere herhangi bir eğitim verilmemiştir. Uygulanan program öncesi ve sonrasında elde edilen veriler tekrarlanmış ölçümler için varyans analizi (ANOVA) ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları, uygulanan sosyal beceri eğitimi programının deney grubundaki öğrencilerin güvengenlik düzeylerini arttırmada etkili olduğunu, saldırganlık düzeylerini azaltmada ise etkili olmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal beceri eğitimi; güvengenlik; saldırganlık; ilköğretim

* Dokuz Eylül Üniversitesi, asliuzbas@gmail.com

The effects of a classroom-based social skills training program on the levels of assertiveness and aggressiveness of fourth-grade elementary school students

Ash Uz Baş

Abstract

The purpose of this study is to examine the effects of an classroom-based social skills training program on the levels of assertiveness and aggressiveness of fourth-grade elementary students. Subjects of the study are composed of 51 fourth-grade students. Twenty five of these students are assigned to experimental group and 26 of them are assigned to control group. Social skills training program was implemented to the experimental group for 10 weeks. However, no procedure was applied to the control group. The data obtained before and after the program were analyzed by repeated measures ANOVA. Results of the study revealed that the classroom-based social skills training program was effective in increasing the level of assertiveness of students in experimental group, but the program was not effective in decreasing the the level of aggressiveness.

Keywords: Social skills training; assertiveness; aggressiveness; elementary school

Giriş

Çocukluk döneminde sosyal beceriler, özellikle 1970’li yıllardan sonra üzerinde oldukça çalışılan bir alan olmuştur. Çocukların sosyal becerilerine duyulan bu ilgi, bir taraftan çocukların sosyal becerilerinin tanımlanması ve sosyal beceri noksanlıklarının değerlendirilmesi, bir taraftan da uygun müdahale yaklaşımlarının sergilenmesi amacıyla yapılan pek çok araştırma ile desteklenmiştir.

İlgili alanyazında, araştırmacılarca yapılan çok sayıda sosyal beceri tanımına ulaşmak mümkündür. Walker ve McConnell (1995), sosyal becerileri, öğretmenler, ebeveynler ya da akranlarca verilen sosyal görevleri yerine getirmek için kullanılan spesifik stratejiler olarak tanımlamıştır. Elliot ve Gresham (1993) ise, sosyal becerileri bir bireyin olumlu tepkileri meydana çıkarıp olumsuz tepkilerden kaçınmasına yardımcı olacak şekilde diğerleriyle etkileşimini mümkün kılan sosyal açıdan kabul gören davranışlar olarak ifade etmiştir.

Sosyal beceriler, sosyal etkileşimler sırasında diğer bireylerin algı ve tepkileri üzerinde etkili olan bir dizi sözel ve sözel olmayan tepkiyi içermektedir. Sosyal etkileşimlerde

başarılı olmak için göz teması, yüz ifadesi, beden duruşu, sosyal uzaklık ve jestlerin kullanımı gibi sözel olmayan tepkileri uygun şekilde sergileyebilmek önem taşıırken, bunun yanında, ses tonu, hızı, konuşmanın açıklığı gibi sözel kaliteyle ilişkili unsurlar da diğerleri üzerinde bıraktığımız izlenim ve onların tepkileri açısından anlamlıdır. Ancak bu beceriler sosyal etkileşimlerde başarılı olmayı sağlayan yegane beceriler olarak değil, belli sosyal durumlarda kullanılması beklenen uygun stratejilerle bütünleştirilmesi gereken mikro düzeydeki beceriler olarak değerlendirilmelidir. Bu stratejilere örnek olarak bir konuşmayı başlatmak için uygun bir konu seçmek örnek olarak verilebilir (Spence, 2003).

Okul Çağındaki Çocuklarda Sosyal Beceri Eğitimi

Sosyal beceri eğitimi 1970'lerin sonlarında akran ilişkilerinde sorun yaşayan çocuklara sosyal becerileri öğretmenin bir yolu olarak ortaya çıkmıştır (Choi ve Heckenlaible-Gotto, 1998). Çocukların sosyal becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara ivme kazandıran bazı etmenler çeşitli araştırma bulguları ile ortaya koyulmuştur. Bunlardan ilki, çocukluk döneminde gözlenen sosyal becerilerin gerek çocukluk döneminde gerekse ileriki yaşamda bireyin uyumu ile bağlantılı olmasıdır. Webster-Stratton ve Lindsay (1999) 4 ile 7 yaşlarındaki çocuklarla yaptıkları çalışmada, davranım bozukluğu olan çocukların sosyal bilgiyi işleme süreçlerine dair farkındalıkları ve sosyal ipuçlarını yorumlamaları konusunda yetersizliklere sahip olduklarını, çalışmanın karşılaştırma grubunda yer alan akranlarına göre daha yetersiz olumlu problem çözme ve sosyal becerilere, daha olumsuz çatışma yönetimi stratejileri ve oyun becerilerine sahip olduklarını bulmuştur. Rogers ve Ross (1986), çocukluk döneminde akran gruplarında gözlenen sosyal uyumun, yetişkinlikte gösterilen uyumun, hatta yetişkinlikteki ruh sağlığının ve duygusal problemlerin yordayıcısı olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde, Dodge (1983), çocukluktaki olumsuz akran statülerinin, ergenlik ve yetişkinlikteki çeşitli uyumu bozucu sonuçların yordayıcısı olduğunu; Walker ve McConnell (1995), okul yaşamlarında sosyal açıdan başarısız olan çocukların, ileride yaşanabilecek antisosyal davranış, saldırganlık, okul uyumsuzluğu ve akademik başarısızlık gibi birtakım olumsuz sonuçlara dair risk taşıdıklarını bulmuştur.

Çocukların sosyal becerilerinin gelişimi alanına gösterilen ilgiyi açıklayan bir diğer önemli neden çocukların sosyal becerileri ile akademik yaşantıları arasındaki ilişkilendir. Campbell ve Sperstein'e (1994) göre, sosyal açıdan becerikli olan çocukların, akademik açıdan da daha yeterli olmalarının nedeni, üretici sosyal etkileşim için gerekli olan becerilerin

birçoğunun, aynı zamanda akademik başarı için de gerekli olmasıdır. Akranlarıyla iyi ilişkiler kurmak ve tartışmalara katılmak bu becerilere örnek olarak verilebilir.

Çocukların sosyal becerilerinin gelişimine yönelik çalışmalara ivme kazandıran bir diğer etmen de, son yıllarda ruh sağlığı alanında iyileştirme ya da tedavi yerine önleme işlevine verilen önemin artmasıdır (Walker ve McConnell, 1995). Özellikle okul ortamında ve bütün öğrencilere yönelik olarak yürütölen sosyal beceri eğitimi çalışmaları, önleyici bir işlevi yerine getirmektedir. Bunun yanında sosyal becerilerin geliştirilmesi, çocukluk dönemindeki suçluluk ve madde kullanımı gibi psikososyal problemlerin önlenmesinde (Chung ve Elias, 1996) ve davranım bozukluğu, depresyon gibi davranışsal ve duygusal problemlerin tedavisinde (Hersen, Bellack ve Himmelhoch, 1980; Jackson, Moss ve Solinski, 1985; Kolko, Loar ve Sturnick, 2006) önemli bir işleve sahip olabilmektedir.

Sosyal beceri eğitimi üzerine yapılan ilk araştırmaların çoğunluğu özel eğitim alanında ya da deneysel ortamlarda yürütölmüştür. Bu çalışmalarda genellikle sosyal ilişkiler alanında sorunları olan çocuklara, sosyal açıdan yeterli olan akranlarından ayrı olarak ve sınıf ortamlarının dışında bir terapist tarafından sosyal beceriler öğretilmiştir (Fields, 1989). İzole edilmiş ortamlarda yürütölen bu çalışmaları, kazanılan becerilerin düzenli sınıf ortamlarına ve sosyal çevreye tranfer edilmesi ve genellenmesi ile ilgili sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tranfer ve genelleme ile ilgili sorunları minimize etmenin yollarından biri, sosyal beceri eğitimi programlarını düzenli sınıf ortamlarında akranlarla birlikte uygulamaktır. Bu yolla bütün çocuklar prososyal davranışların geliştirilmesi odaklı müdahalelerden birlikte yararlanabilirler (Choi ve Heckenlaible-Gotto, 1998). Sınıf-temelli sosyal beceri eğitimi programlarının bir diğer avantajı, programın uygulanmasında sınıf öğretmenlerinin sorumluluk alabilmeleri ve bu sayede günlük olarak ve uzun dönemde öğretilen becerileri pekiştirebilmeleridir.

Sınıf-temelli olarak okul ortamında uygulanan sosyal beceri eğitimi programları önleyici bir işleve sahiptir. Okullar çocuklarda saldırganlığu, madde kullanımını ve diğer problem davranışları önlemeye yönelik müdahaleler sergilemek bakımından kritik bir öneme sahiptir. Bunun en önemli gerekçelerinden biri okulun, aileden sonra çocuk ve ergen popölasyonunun çoğuna ulaşılabilecek başlıca kurum olmasıdır (Gottfredson, Jones ve Gore, 2002). Aynı zamanda okullar, öğretmenler ve öğrencilerin yapılandırılmış ve yapılandırılmamış ortamlarda birlikte çok miktarda zaman geçirdiğu yegane ortamlardır (Gresham, 2004). Sonuç olarak, gerek tranfer ve genelleme ile ilgili sorunları minimize

etmek, gerek kazanılan becerilerin uzun dönemde pekiştirilmesine imkan sağlamak, gerekse okul çağındaki çocukların önemli bir kısmına ulaşabilmek adına okul ortamlarında verilen, sınıf-temelli sosyal beceri eğitimi programları gittikçe önem kazanmaktadır. Diğer taraftan sözü edilen avantajları yanında sınıf-temelli uygulamalar birtakım sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. Okullarda uygulanan önleyici müdahale programlarında yaşanan güçlükler, genellikle okuldaki hareketlilik oranı, disiplin ve devamsızlık problemleri gibi okulun düzensizliğinden kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak düzensizlikle ilgili sorunları olan okullardaki öğrenciler daha düzenli okullardaki öğrencilere göre önleme programlarından daha az yararlanabilmektedir (Gottfredson, Jones ve Gore, 2002).

Bu çalışmada sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim çağındaki çocuklarda saldırgan ve güvengen davranışlar üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Sosyal becerileri geliştirmenin, çocuklarda saldırganlığı önleme ve azaltmaya yönelik müdahalelerin önemli bir bileşeni olduğu pek çok araştırmada gösterilmektedir (Embry, Flannery, Vazsonyi, Powell, ve Atha, 1996; Frey, Hirschstein ve Guzzo, 2000; Postema, 2006). Çocukluk dönemi saldırganlığı, uzun dönemde ciddi sosyal sonuçlarla bağlantılı bir halk sağlığı problemidir. Çocuklarda saldırgan davranışların, yıllar boyunca devam etmek eğiliminde olduğu ve yaşamın ileriki döneminde akademik, davranışsal ve sosyal gelişim alanları üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu görülmektedir (Postema, 2006). Nangle, Erdley, Carpenter ve Newman'a göre (2002), bu olumsuz sonuçlar çocukluk döneminde akranlar ve öğretmenler arasında olumsuz bir imaj geliştirme, akran reddi ve artan yalnızlığı; ergenlikte okulu bırakma, alkol ve madde kullanımı ve suçluluk oranlarındaki artışı, yetişkinlikte ise suçluluk ve psikopatolojiyi içermektedir. Bu nedenle saldırgan davranışların önlenmesi ve azaltılmasına yönelik olarak çocukluk döneminde yapılacak çalışmalar önem taşımaktadır. Güvengenlik ise sağlıklı kişilerarası ilişkiler kurmak ve sürdürmek için gerekli önemli sosyal becerilerden biridir. Güvengenlik, başkalarını küçük görmeden, onların haklarını yadsımadan bireylerin kendi haklarını koruyabilmeleri için geliştirilen bir çeşit kişilerarası ilişkiler biçimi olarak tanımlanmaktadır (Voltan, 1980). Güvengenlik eğitimi, okul ortamında saldırgan davranışların önlenmesine yönelik kapsamlı çalışmaların önemli bir bileşeni olarak uygulanabilirken, aynı zamanda öfkesini kontrol etmekte güçlük yaşayan, saldırgan davranışlar sergileyen öğrencilerle yapılacak grup danışmanlığı çalışmaları olarak da önemli bir işleve sahiptir (Uz Baş, 2010). Saldırgan davranışları önlemeye yönelik programlarla

güvengenlik eğitimi programları ortak birtakım becerileri kazandırmayı hedeflemektedir (şahin, 2004).

Çocuklarda saldırgan davranışları önleme ve azaltmaya yönelik olarak uygulanan çok sayıda sosyal beceri eğitimi programı bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlilerinden biri İkinci Adım (Second Step) programıdır. Programın amacı, öğrencilerde sosyal, duygusal ve davranışsal problemlerin gelişimini azaltmak ve temel yeterliklerin gelişimini arttırmaktır. Programda sosyal-duygusal yeterliğin üç alanına yer verilmiştir. Bunlar, empati, sosyal problem çözme ve öfke yönetimidir. Her biri ortalama 30-45 dakika süren, haftada bir ya da iki ders olarak uygulanan 30 dersten oluşmaktadır (Frey ve ark., 2000). Saldırgan davranışları önleme ve azaltmaya yönelik olarak uygulanan ve etkililiği bilimsel olarak gösterilen bir diğer önemli program Barış Mimarları (Peace Builders) adını taşıyan okul temelli şiddeti ölmeme programıdır (Embry ve ark., 1996). Programın amacı öğrencilere ve okul ekibine çocukların sosyal yeterliklerini arttırmak ve saldırgan davranışı azaltmayı amaçlayan basit kurallar ve aktiviteleri öğretmek suretiyle okul atmosferini değiştirmektir. Program bu amaç doğrultusunda saldırgan davranışı tetikleyen öncülleri değiştirmek, prososyal davranışı ödüllendirmek ve olumsuz davranışların pekiştirilmesinden kaçınmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Program öğretim yılı süresince günlük olarak uygulanması planlanan aktivitelerden oluşmaktadır.

İster klinik ortamlarda, seçilen bazı çocuklara uygulansın, isterse okul ortamlarında bütün öğrencilere uygulansın, sosyal beceri eğitimi programları tipik olarak bir dizi bileşeni içermektedir. Bu bileşenler sırasıyla belli bir davranışın açıklanmasını içeren *öğretim/bilgi verme*, hedef davranışın terapist ya da sosyal beceri eğitimini veren grup lideri tarafından performansa dönüştürülmesini içeren *modelleme*, sosyal beceri eğitimi alan bireyin yeni davranışı pratik etmesi için cesaretlendirildiği aşama olan *davranışsal prova*, davranışsal provanın hemen ardından terapist ya da lider tarafından verilen *geribildirim* ve sosyal becerilerde bir artışa yol açması beklenen ve somut ya da parasal ödüller yerine daha çok sosyal-sözel pekiştirenleri kullanmak suretiyle yapılan *pekiştirmedir*. Bu bileşenler yanında ev ödevleri de genellikle sosyal beceri eğitimi programlarında yararlanılan bir diğer tekniktir (Jackson, Moss ve Solinski, 1985).

Sosyal beceri eğitimi programlarının etkililiğini değerlendiren çok sayıda araştırma mevcuttur ve bu araştırmalar genellikle sosyal beceri programlarının etkililiğine dair olumlu sonuçlar bildirmektedir (Choi ve Heckenlaible-Gotto, 1998; Rones ve Hoagwood, 2000;

Spence, 2003). Türkiye’de sosyal beceri eğitimi alanında yapılan çalışmaların neredeyse tamamının seçilen belli öğrencilerin dahil edildiği küçük grup çalışmaları şeklinde yapıldığı görülmektedir (Alpa-Bilbay, 1999; Çelik, 2007; Sümer-Hatipoğlu, 1999). Konu ile ilgili alanyazın incelemesinde, sınıf-temelli olarak uygulanan sosyal beceri eğitimi çalışmalarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Altun, 2006). Mevcut çalışmanın sınıf-temelli sosyal beceri eğitimi programlarının etkililiğinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar konusundaki boşluğu gidermeye katkıda bulunması beklenmektedir. Araştırmanın temel amacı, ilköğretim 4. sınıf düzeyindeki öğrencilere yönelik sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programı geliştirmek; geliştirilen bu programın öğrencilerin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini sınamaktır. Araştırmanın çalışma grubuna 4. sınıf düzeyindeki öğrencileri dahil etmenin temel gerekçesi, saldırganlığı önlemeye yönelik çalışmaların ilköğretim I. kademededen başlaması gerektiğinin pek çok araştırmada vurgulanmış olmasıdır (Werle, 2006; Postema, 2006).

Araştırmanın denenceleri aşağıda sunulmuştur:

1. Sosyal beceri eğitime katılan deney grubundaki öğrencilerin güvengenlik düzeylerinde, bu eğitime katılmayan kontrol grubundaki öğrencilere göre anlamlı düzeyde yükselme olacaktır.
2. Sosyal beceri eğitime katılan deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık düzeylerinde, bu eğitime katılmayan kontrol grubundaki öğrencilere göre anlamlı düzeyde düşme olacaktır.

Yöntem

Araştırma Deseni

Araştırma, sosyal beceri eğitiminin ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeylerine etkisini incelemeyi amaçlayan ön-test, son-test kontrol gruplu deneysel bir çalışmadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni deney grubuna uygulanan sınıf-temelli sosyal beceri eğitimi, bağımlı değişkenleri ise öğrencilerin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleridir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2008-2009 öğretim yılında İzmir ili merkez ilçesinde yer alan bir ilköğretim okulunun 4. sınıf düzeyinde iki ayrı sınıfta öğrenim gören toplam 51 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın deney grubu olarak seçilen sınıfta 25 (12 kız, 13

erkek), kontrol grubu olarak seçilen sınıfında 26 (14 kız, 12 erkek) öğrenci bulunmaktadır. Araştırmaya katılacak sınıfların seğiminde sınıf öğretmenlerinin gönüllülüğü esas alınmıştır.

İşlem

Sosyal beceri eğitimi programının uygulanmasından önce araştırmacı, okulun 4. sınıf düzeyinde sınıf öğretmeni olarak görev yapan öğretmenlere yapılacak çalışmanın içeriği hakkında bilgi vermiştir. Sonrasında bir sınıf öğretmeni, sınıf ortamında öğrencileri arasında gözlemlediği davranış sorunlarının çözümüne katkı sağlamasını beklediğini gerekçe göstererek araştırmanın deney grubu olarak çalışmaya katılmaya gönüllü olmuştur. Diğer sınıf öğretmenlerinden biri de sınıfının kontrol grubu olarak çalışmaya katılması konusunda gönüllü olmuştur. Dolayısıyla deney ve kontrol grupları gönüllülük esasına göre seğilmiştir. Çalışmanın uygulama aşamasına geçmeden önce, deney ve kontrol grubu olarak seçilen iki sınıf öğrencinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığı ön-test uygulaması yapılarak test edilmiştir. Sonuçlara “Bulgular” kısmında yer verilmiştir.

Çalışmanın deney grubu olarak seçilen sınıfın öğrencilerine 10 hafta süreyle ve haftada bir ders saati olmak üzere araştırmacı tarafından hazırlanan sosyal beceri eğitimi programı uygulanmıştır. Kontrol grubunda yer alan öğrencilere herhangi bir eğitim verilmemiştir. Uygulanan sosyal beceri eğitimi programının sonunda deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilere Atılganlık Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği, son-test olarak tekrar uygulanmıştır.

Sosyal beceri eğitimi programının hazırlanmasında konu ile ilgili yurt içinde (Sert, 2003; şahin, 2004; Yılmaz, 2003) ve yurt dışında (Begun ve Huml, 1999; Frey ve ark., 2000; Webster-Stratton, 1999) yapılan çalışmalarından yararlanılmıştır. Söz konusu programlar, ilköğretim çağındaki çocuklarda saldırgan davranışları önleme ve azaltma ile sosyal becerileri ve güvengenlik becerilerini geliştirmeye yönelik programlardır. Bu programların içerikleri incelenerek mevcut çalışma için hazırlanacak programda yer vermek üzere başlıca konulara karar verilmiştir. Araştırma kapsamında uygulanacak olan sosyal beceri eğitimi programı on haftalık bir program olarak planlandığından yukarıda sözü edilen programların odaklandığı başlıca becerileri ve ortak konuları içeren bir program olarak tasarlanmıştır. Hazırlanan sosyal beceri eğitimi programı, ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin sosyal becerilerini geliştirmek suretiyle, onların güvengenlik düzeylerini yükseltmeyi ve saldırganlık davranışlarını azaltmayı amaçlayan bir grup rehberliği çalışmasıdır. Program üç temel

bileşenden oluşmaktadır. Bunlar, empati, güvengenlik ve öfke ile başa çıkmadır. Toplam on oturumdan oluşan programın ilk üç oturumu empati, sonraki dört oturumu öfke ile başa çıkma ve son üç oturumu güvengenlik becerilerinin gelişimine odaklanmaktadır. Empati becerilerinin gelişimine odaklanan ilk üç oturumda sırasıyla duyguları tanıma, kendi duygularının ve diğerlerinin duygularının farkına varma ve duygularını ifade etme konuları ele alınmıştır. Öfkeyle başa çıkmaya odaklanan sonraki dört oturum, öfke duygusunun ne olduğunu anlama, kendisinde öfke uyandıran durumların (öfke tetikleyicileri) farkına varma, öfkeye verilen bedensel, duygusal ve düşünsel tepkileri tanıma, öfkeye verilen tepkilerin sonuçları hakkında farkındalık kazanma ile öfke durumunda olumlu kendi kendine konuşmayı (self-talk) ve nefes egzersizlerini kullanmayı öğrenmeyi içermektedir. Son olarak güvengenlikle ilgili son üç oturum ise pasif, saldırgan ve güvengen davranışı tanıma, güvengen davranışa eşlik eden sözel olmayan özellikleri tanıma, kişisel hakların farkına varma ve güvengen davranışı uygulamaya odaklanmaktadır. Programın uygulanmasında, öğretim, modelleme, davranışsal prova, geribildirim, rol oynama, pekiştirme ve ev ödevlerini içeren davranışsal ve bilişsel teknikler kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları:

Atılgnlık Envanteri: Ölçek, Topukçu (1982) tarafından ilköğretim düzeyindeki çocukların güvengenlik düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte “Evet” ya da “Hayır” olarak yanıtlanan 45 madde yer almaktadır. Ölçek, toplam puan üzerinden değerlendirilmekte ve ölçekten alınan toplam puanın artması güvengenlik düzeyinin artmasına işaret etmektedir. Ölçeğin testi yarılama yöntemi kullanılarak hesaplanan güvenirlik katsayısı .72, iki ay ara ile yapılan iki uygulama sonuçlarına dayalı test-tekrar test güvenirlik katsayısı .80 olarak bulunmuştur.

Saldırganlık Ölçeği: Ölçek, şahin (2004) tarafından, 10-11 yaşlarındaki öğrencilerin saldırganlık düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Tek boyutlu olan ölçek toplam 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlik çalışması kapsamında yapı geçerliği ve kapsam geçerliği incelenmiştir. Yapı geçerliği için faktör analizi, kapsam geçerliği için ise uzman görüşlerinin alınması ve madde-toplam korelasyonlarının hesaplanması yöntemleri kullanılmıştır. Faktör analizi sonuçları, ölçeğin toplam varyansın % 28’ini açıklayan ve faktör yükleri .33 ile .69 arasında değişen 18 maddelik ve tek boyutlu bir yapıyı göstermiştir. Ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının ise .33 ile .65 arasında değiştiği bulunmuştur.

Ölçeğin güvenirlik çalışması kapsamında iç tutarlılık katsayısı ve kararlılık düzeyi hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach alpha katsayısı .77, üç hafta arayla iki kez uygulanmasından elde edilen korelasyon katsayısı ise .71 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmanın amacı olarak belirlenen sosyal beceri eğitimi programının öğrencilerin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkilerini araştırmaya yönelik analizlerin uygulanmasından önce, deney ve kontrol grubuna dahil edilen öğrencilerin Atılgnlık Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği'nden elde ettikleri ön-test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için t-testi uygulanmıştır. Araştırmanın ana denencelerini test etmek için ise, tek faktör üzerinde tekrarlanmış ölçümler için iki faktörlü varyans analizi (2x2 lik ANOVA) modeli kullanılmıştır. Tüm analizler SPSS 15.0 paket programında yapılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın ana denencesinin test edilmesinin öncesinde, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin Atılgnlık Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği ön test puanlarının istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için t-testi uygulanmıştır. Sonuçlar, Tablo 1'de verilmiştir. Yapılan t-testi sonucunda, deney ve kontrol gruplarına ait Atılgnlık Envanteri ön-test puanları arasında ($t = 1.77$, $sd = 49$, $p > .05$) ve Saldırganlık Ölçeği ön-test puanları arasında ($t = 0.25$, $sd = 49$, $p > .05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Atılgnlık Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği Ön-Test Puanlarına Yapılan t-testi Sonuçları

Ölçek	Grup	n	Ort.	Ss	sd	t	p
Atılgnlık	Deney	25	35.32	3.90	49	1.49	0.142
	Kontrol	26	36.81	3.20			
Saldırganlık	Deney	25	36.48	2.65	49	0.25	0.801
	Kontrol	26	36.27	3.26			

Araştırmanın deney ve kontrol grubunu oluşturan öğrencilerin Atılgnlık Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği'ne ait ön-test ve son-test uygulamasından almış oldukları puanların aritmetik ortalama ve standart sapmaları hesaplanarak Tablo 2'de sunulmuştur.

Uz Baş, Aslı. (2010). Sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 7:2. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Atılganlık Envanteri ve Saldırganlık Ölçeği Ön-Test ve Son-Test Ortalama Puan ve Standart Sapmaları

Ölçek	Grup	n	Ön-Test		Son-Test	
			Ort.	ss	Ort.	ss
Atılganlık	Deney	25	35.32	3.90	38.40	3.39
	Kontrol	26	36.81	3.20	37.81	3.51
Saldırganlık	Deney	25	36.48	2.65	36.36	3.04
	Kontrol	26	36.27	3.26	36.62	2.48

Tablo 2’de görüldüğü gibi, deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin Atılganlık Envanteri son-test puanlarının aritmetik ortalamalarının, ön-test puanlarının aritmetik ortalamalarından yüksek olduğu görülmektedir. Saldırganlık ile ilgili sonuçlar incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin son-test puanlarının aritmetik ortalamasının, ön-test puanlarının aritmetik ortalamasından çok az miktarda düşük olduğu; kontrol grubundaki öğrencilerin son-test puanlarının aritmetik ortalamasının ise ön-test puanlarına göre çok az miktarda yüksek olduğu görülmektedir. Bu puan ortalamaları arasındaki farkların önemli olup olmadığını değerlendirmek ve böylelikle araştırmanın iki temel denencesini test etmek üzere, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin atılganlık ve saldırganlık ön-test ve son-test puanları üzerinde tek faktör üzerinde tekrarlanmış ölçümler için iki faktörlü varyans analizi uygulanmıştır. Atılganlık Envanteri puanlarına ilişkin sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Atılganlık Envanteri Ön-Test Son-Test Puanlarının ANOVA Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Deneklerarası	946.706	50			
Grup (Birey/Grup)	5.109	1	5.109	.266	.608
Hata	941.597	49	19.216		
Denekleriçi	397.57	51			
Ölçüm (Öntest-Sontest)	106.080	1	106.080	16.695	.000
Grup*Ölçüm	27.570	1	27.570	5.119	.028*
Hata	263.920	49	5.386		
Toplam	1344.276	101			

* p < .05

Tablo 3’de görüldüğü gibi, araştırma grubuna giren öğrencilerin güvengenlik düzeyi tekrarlı ölçümlerinde gözlenen değişim, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılık göstermektedir [$F(1,49) = 5.119$, $p < .05$]. Elde edilen bu bulgu, uygulanan sınıf-temelli sosyal beceri eğitiminin, deney grubundaki öğrencilerin güvengenlik düzeylerini arttırmada etkili olduğunu göstermektedir.

Uz Baş, Aslı. (2010). Sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 7:2. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>

Tablo 4. Saldırganlık Ölçeği Ön-Test Son-Test Puanlarının ANOVA Sonuçları

Varyansın kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Deneklerarası	715.02	50			
Grup (Birey/Grup)	.013	1	.013	.001	.977
Hata	715.007	49	14.592		
Denekleriçi	95.973	51			
Ölçüm (Öntest-Sontest)	.326	1	.326	.169	.682
Grup*Ölçüm	1.385	1	1.385	.720	.400
Hata	94.262	49	1.924		
Toplam	810.993	101			

Saldırganlık ölçeğine ilişkin sonuçların sunulduğu Tablo 4 incelendiğinde, araştırma grubuna giren öğrencilerin saldırganlık düzeyi tekrarlı ölçümlerinde gözlenen değişimin, deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılığa yol açmadığını göstermektedir [F(1,49) = .720, p > .05]. Elde edilen bu bulgu, uygulanan sınıf-temelli sosyal beceri eğitiminin, deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık düzeylerini azaltmada etkili olmadığını göstermektedir.

Tartışma

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim 4. sınıf düzeyindeki öğrencilere yönelik sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programı geliştirmek; geliştirilen bu programın öğrencilerin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisini sınamaktır. Bu amaçla konu ile yapılan çok sayıda yurt-içi ve yurt-dışı çalışmadan yararlanarak sınıf-temelli olarak uygulanmak üzere bir sosyal beceri eğitimi programı hazırlanmıştır. Program empati, güvengenlik ve öfke ile başa çıkma olmak üzere üç ana bileşenden oluşmuştur. Programın uygulanmasında, öğretim, modelleme, davranışsal prova, geribildirim, rol oynama, pekiştirme ve ev ödevlerini içeren davranışsal ve bilişsel teknikler kullanılmıştır. Hazırlanan program, sınıf öğretmeninin de katılımıyla, araştırmanın deney grubu olarak seçilen sınıfına 10 hafta süreyle ve haftada bir ders saati olmak üzere uygulanmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, uygulanan sınıf-temelli sosyal beceri eğitiminin, deney grubundaki öğrencilerin güvengenlik düzeylerini arttırmada etkili olduğunu göstermiştir. Böylelikle araştırmanın iki temel denencesinden biri doğrulanmıştır. Elde edilen bu sonuç güvengenlik eğitiminin etkiliğini gösteren önceki pek çok araştırmanın sonuçları ile tutarlılık göstermektedir (Topukçu, 1982; Yatağan, 2005). Bunun yanında Altun (2006), sınıf-temelli olarak uygulanan akılcı duygusal temelli güvengenlik eğitiminin ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin güvengenlik düzeylerini arttırmada etkili olmadığını bulmuştur. Söz konusu

çalışmada, programın güvengen davranışları arttırmada etkili olmayışının programın içeriğinde davranışsal provalara yeterince yer verilmemesi ile açıklanabileceği ifade edilmiştir.

Öğrencilerin saldırganlık düzeylerine ilişkin sonuçlar, uygulanan sınıf-temelli sosyal beceri eğitiminin, deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık düzeylerini azaltmada etkili olmadığını göstermiştir. Bu nedenle araştırmanın ikinci denencesi doğrulanmamıştır. Araştırmadan elde edilen bu beklenmedik sonuç çeşitli şekillerde açıklanabilir. Birincisi, bu çalışmada öğrencilerin saldırgan davranışlarının azaltılmasına yönelik olarak tek boyutlu bir müdahale sergilenmiştir. Bu da onların genel olarak sosyal becerilerini, daha özelden öfkeyle başa çıkma becerilerini geliştirmektir. Müdahalenin bu özelliği, öğrencilerin saldırgan davranışlarını azaltmadaki yetersizliğini belli ölçüde açıklayabilir. Catalano, Hawkins, Berglund, Pollard ve Arthur (2002), yalnızca koruyucu faktörleri güçlendirmeye odaklanan müdahale programlarının problem davranışların azaltılmasında, hem risk faktörlerini azaltmayı hem de koruyucu faktörleri geliştirmeye odaklanan programlar kadar etkili olmayabileceğini ifade etmektedir. Sonuçlar bu bakış açısını destekler niteliktedir. Benzer şekilde, Gottfredson, Jones ve Gore (2002), yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinde problem davranışları önlemede bilişsel-davranışçı bir müdahale programının etkililiğini değerlendirdikleri çalışmada deney ve kontrol gruplarının kendini anlatma ölçekleri ve öğretmenlerce değerlendirilen ölçeklerden elde edilen puanlarında anlamlı bir farklılığın olmadığını bulmuşlardır.

Uygulanan sınıf-temelli sosyal beceri eğitimi programının öğrencilerin saldırgan davranışlarını azaltmada etkili olmamasının bir diğer açıklaması, uygulanan programın sadece öğrencilere yönelik olması, aile ve öğretmenler gibi öğrenci ile ilişkili diğer bireylerin katılımının sağlanmaması olabilir. Bunun yanında programın süresinin on hafta ile sınırlı olması ve programın bir sınıf öğrenci ile yürütülmesinden dolayı programın uygulanması sırasında öğrencilerin kendilerini ifade etmelerine ve etkileşime yeterince fırsat sağlanmamış olması programın saldırgan davranışları azaltmak konusunda etkili olmamasının olası sebepleri arasında sayılabilir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar, öğrencilerde saldırganlığı azaltmaya yönelik etkili önleme ve müdahale programlarının aile ve diğer bireylerin katılımını içermesi ve uzun dönemli olarak uygulanması gerektiğini bildirmektedir (Leff ve ark., 2001; Postema, 2006). Diğer taraftan ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin istenmeyen sınıf-içi davranışları ve sınıf yönetimi ile ilişkili sorunların bu gibi programların

etkililiğini azaltan durumlar arasında yer aldığı araştırmacılarca bildirilmektedir (Gottfredson, Jones ve Gore, 2002). Bu nedenle araştırmadan elde edilen sonuçların, önceki araştırmalarda etkililiği kanıtlanmış çeşitli yaklaşımları kullanan önleyici müdahale programlarının zor okul ortamlarında uygulandığında etkililiğinin sınırlı olabileceğine dair görüşleri desteklediği söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, araştırmadan elde edilen bulgular sınıf-temelli olarak uygulanan bir sosyal beceri eğitimi programının öğrencilerin güvengen davranışlarını arttırmada etkili olduğunu, ancak saldırgan davranışlarını azaltmada etkili olmadığını göstermiştir. Elde edilen bu sonuçlar doğrutusunda okul psikolojik danışmanlarının önleyici çalışmalar kapsamında okullarındaki öğrencilere güvengenlik eğitimi çalışmaları yapmaları, bu konuda öğretmenleri de konu ile ilgili bilgilendirerek bu çalışmalarda öğretmenlerin de desteğini almaları önerilmektedir. Çalışmalar, öğretmenlerin yıl boyunca öğrenilen davranışları pekiştirmelerinin söz konusu eğitimlerin etkililiğini arttırdığını göstermektedir. Bunun yanında ileride yapılacak olan benzer çalışmalarda elde edilen kazanımların sürdürülüp sürdürülmediğini değerlendirmek amacıyla izleme testi uygulanması yararlı olacaktır.

Diğer taraftan sonuçlar, saldırgan davranışları azaltmada, sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programının yeterli olmadığını göstermektedir. Öğrenciler arasında saldırgan davranışların gelişimine neden olan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Saldırganlığı azaltmaya yönelik geliştirilen programların da bu çeşitli faktörleri dikkate alacak şekilde kapsamlı olarak hazırlanması ve eğitim çalışmalarına öğrenciler yanında ebeveynler, öğretmenler ve okul yöneticilerinin katılması saldırgan davranışları azaltmak konusunda daha etkili olabilir. Sosyal beceri eğitimi çalışmalarından çok boyutlu ve kapsamlı müdahalelerin bir boyutu olarak yararlanılmasının etkili sonuçlar doğurması bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, mevcut çalışma kapsamında uygulanan sosyal beceri eğitimi programının süresi 10 hafta ile sınırlıdır. Saldırgan davranışları azaltmayı hedefleyen etkili sosyal beceri eğitimi programlarının uzun dönemli olarak uygulanması önerilmektedir (Postema, 2006). Bu nedenle benzer nitelikteki programların en azından bir öğretim yılını kapsayacak şekilde uzun dönemli olarak uygulanmasının daha istedik sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacağı söylenebilir. Son olarak, sınıf-temelli olarak uygulanan sosyal beceri eğitimine ilave olarak, saldırgan davranışlar sergileyen öğrencilere yönelik bireysel ya

Uz Baş, Aslı. (2010). Sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 7:2. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>

da küçük grup müdahalelerinin sergilenmesi saldırgan davranışların azaltılması için uygun bir yaklaşım olabilir.

Kaynaklar

- Alpa-Bilbay, A. (1999). Effectiveness of a social skills training program to enhance the peer relations of low accepted fourth grade children. Unpublished master's thesis. Boğaziçi University, İstanbul.
- Altun, E. (2006). Akılcı duygusal temelli güvengenlik eğitiminin ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin akılcı olmayan inanç ve güvengenlik düzeylerine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Begun, R.W. ve Huml, F.J. (1999). *Ready to use violence prevention skills, lessons and activities for elementary students*. New York: The Center for Applied Research in Education.
- Campbell, P. ve Sperstein, G.N. (1994). *Improving social competence*. Massachusetts: Allyn and Bacon.
- Catalano, R.F., Hawkins, J.D., Berglund, M.L., Pollard, J.A. ve Arthur, M.W. (2002). Prevention science and positive youth development: Competitive or cooperative frameworks? *Journal of Adolescent Health, 31*, 230-239.
- Choi, H. ve Heckenlaible-Gotto, M.J. (1998). Classroom-based social skills training: Impact on peer acceptance of first-grade students. *The Journal of Educational Research, 91*, 4, 209-214.
- Chung, H. ve Elias, M. (1996). Patterns of adolescent involvement in problem behaviors: Relationships to self-efficacy, social competence, and life events. *American Journal of Community Psychology, 24*, 771-784.
- Çelik, N. (2007). Sosyal beceri eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin sosyal uyum düzeylerine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Dodge, K.A. (1983). Behavioral antecedents of peer social status. *Child Development, 54*, 1386-1399.
- Embry, D. D., Flannery, D. J., Vazsonyi, A. T., Powell, K. E., ve Atha, H. (1996). PeaceBuilders: A theoretically driven, school-based model for early violence prevention. *American Journal of Preventive Medicine, 12*(5), 91-100.
- Fields, B.A. (1989). A classroom-based social skills training program for children with social

Uz Baş, Aslı. (2010). Sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 7:2. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>

-
- competence and school adjustment problems. *Australia and New Zealand Journal of Developmental Disabilities*, 15, 99-107.
- Frey, K. S., Hirschstein, M.K. ve Guzzo, B.A. (2000). Second Step : Prevention Aggression by Promoting Social Competence. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, Summer, 8, 2, 102-112.
- Gottfredson, G.D., Jones, E.M. ve Gore, T.W. (2002). Implementation and evaluation of a cognitive-behavioral intervention to prevent problem behavior in a disorganized school. *Prevention Science*, 3, 43-56.
- Gresham, F.M. (2004). Current status and future directions of school-based behavioral interventions. *School Psychology Review*, 33, 326-343.
- Hersen, M., Bellack, A.S., ve Himmelhoch, J.M. (1980). Treatment of unipolar depression with social skills training. *Behavior Modification*, 4, 547- 556.
- Jackson, H.J., Moss, J.D., ve Solinski, S. (1985). Social skills training: An effective treatment for unipolar non-psychotic depression? *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 19, 342-353.
- Kolko, D.J., Loar, L.L., ve Sturnick, D. (2006). Inpatient social-cognitive skills training groups with conduct disorders and attention deficit disorder children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 31, 737—748.
- Leff, S.S., Power, T.J., Manz, P.H., Costigton, T.E. ve Nabors, L.A. (2001). School-based aggression prevention programs for young children: current status and implications for violence prevention, *School Psychology Review*, 30, 3, 344-362.
- Nangle, D.W., Erdley, C., Carpenter, E.M. ve Newman, J.E. (2002). Social skills training as a treatment for aggressive children and adolescents: a developmental–clinical integration. *Aggression and Violent Behavior*, 7, 2, 169-199.
- Postema, K.J. (2006). School-Based Social Competence Program : A Grant Proposal Project. Unpublished Master’s Thesis, California State University, CA.
- Rogers, D.L. ve Ross, D.D. (1986). Encouraging positive social interaction among young children. *Young Children*, 41, 3, 12-17.
- Rones, M. ve Hoagwood, K. (2000). School-based mental health services: A research review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 3, 4, 223-241.
- Sert, A.G. (2003). *The effect of an assertiveness training on the assertiveness and self-esteem level of 5th grade children*. Unpublished master’s thesis. Middle East

Uz Baş, Aslı. (2010). Sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 7:2. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>

Technical University, Ankara.

Spence, S.H. (2003). Social skills training with children and young people: Theory, evidence and practice. *Child and Adolescent Mental Health*, 8, 2, 84-96.

Sümer-Hatipoğlu, Z. (1999). The effect of social skills training on perceived dimensions of social skills and sociometric status of primary school students. Unpublished doctoral dissertation. Middle East Technical University, Ankara.

şahin, H. (2004). Öfke denetimi eğitiminin çocuklarda gözlenen saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Topukçu, H. (1982). Atılganlık eğitiminin ilkokul çocuklarının atılganlık düzeyine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Uz Baş, A. (2010). Kişilerarası ilişkiler ve iletişimde güvengenlik. (Ed: A. Kaya) *Kişilerarası ilişkiler ve etkili iletişim*. Ankara: Pegem Akademi.

Yatağan, T. (2005). Atılganlık eğitimi programının ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin atılganlık düzeyine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yılmaz, A. (2003). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Walker, H.M. ve McConell, S.R. (1995). *Walker-McConnell Scale of Social Competence and School Adjustment: Elementary Version*. London: Singular Publishing Group.

Webster-Stratton, C. (1999). *How to promote children's social and emotional competence*. London: Paul Chapman Publishing Ltd.

Webster- Stratton, C. ve Lindsay, D.W. (1999). Social competence and conduct problems in young children: Issues in assessment. *Journal of Clinical Child Psychology*, 28, 25-43.

Werle, G.D. (2006). Taking Steps To Promote Safer Schools. *Journal of School Health*, 76, 4, 156-158.